

**Aybars
Öztuna**

MilliDüşünceMerkezi

Yapısal Kırılmalıklar Ekseninde Türkiye'nin Jeopolitik Konumu

Aybars Öztuna

Küresel ekonomi ve siyaset sisteminin son yıllarda içine girdiği yapısal dönüşüm, yalnızca ekonomik göstergelerdeki dalgalanmalarla değil aynı zamanda uluslararası sistemin kurumsal mimarisinde meydana gelen derin kırılmalarla da açıklanabilecek bir nitelik kazanmıştır. Dünya Ekonomik Forumu'nun (World Economic Forum) Davos toplantılarında sıkça tartışılan ve Cornell Üniversitesi profesörü Eswar Prasad tarafından kavramsallaştırılan "doom loop" ya da Türkçe karşılığıyla "kıyamet döngüsü", küresel ekonominin artık klasik küreselleşme döneminde olduğu gibi ticaret, finans ve teknolojik yayılma üzerinden pozitif toplamı bir büyüme üretmekten uzaklaştığını ortaya koymaktadır (Prasad, 2023). Bu çerçevede ekonomi, iç siyaset ve jeopolitiğin birbirini besleyen negatif geri bildirim mekanizmaları oluşturduğu; ekonomik krizlerin siyasi kutuplaşmayı artırdığı, siyasi kutuplaşmanın ise uluslararası iş birliğini zayıflatarak ekonomik belirsizlikleri derinleştirdiği bir döngü oluşmaktadır. Küresel sistemde artan stratejik rekabet ve ticaret bloklaşması, küreselleşmenin "hiper entegrasyon" döneminin sona erdiğini ve yerini daha parçalı bir ekonomik düzene bıraktığını göstermektedir (Rodrik, 2011; Baldwin, 2016). Bu yeni uluslararası düzen, devletlerin yalnızca ekonomik verimlilik üzerinden değil, aynı zamanda ulusal güvenlik ve stratejik otonomi perspektifinden ekonomik politikalar geliştirmesine yol açmaktadır.

Bu bağlamda özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında inşa ettiği liberal uluslararası düzenin kurumsal kapasitesinde ciddi bir aşınma gözlemlenmektedir. ABD iç siyasetindeki derin kutuplaşma ve bütçe süreçlerinde yaşanan kilitlenmeler, federal hükümetin uzun vadeli ekonomik ve teknolojik yatırımlar konusundaki karar alma kapasitesini sınırlamaktadır (Fukuyama, 2022). ABD Kongresi'nin son on yılda birçok kez bütçe kapanma krizleri yaşaması ve kamu maliyesinde sürdürülebilirlik tartışmalarının artması, uluslararası sistemde Amerikan liderliğinin güvenilirliğini zedeleyen faktörler arasında gösterilmektedir. Jane Harman'ın da dikkat çektiği gibi, ABD'nin neredeyse 1 trilyon dolara yaklaşan savunma harcamalarına rağmen küresel yönetim alanında daha çekingen bir tutum sergilemesi, uluslararası sistemde önemli bir güç boşluğu yaratmaktadır (Harman, 2024). Bu boşluk, küresel sistemin daha parçalı ve çok kutuplu bir karakter kazanmasına yol açmaktadır.

Çin ekonomisi

Bu dönüşüm sürecinin en önemli aktörlerinden biri ise Çin'dir. Çin ekonomisi son yirmi yılda yalnızca üretim kapasitesi ve ticaret hacmi açısından değil aynı zamanda teknolojik inovasyon ve yeşil enerji yatırımları açısından da küresel ekonominin merkezlerinden biri haline gelmiştir. Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre Çin, küresel yenilenebilir enerji yatırımlarının yaklaşık üçte ikisini tek başına gerçekleştirmektedir (IEA, 2024). Avustralyalı akademisyen Elizabeth Thurbon'un belirttiği üzere Çin, yeşil enerji dönüşümünü yalnızca çevresel bir politika alanı olarak değil aynı zamanda ulusal güvenlik, sanayi politikası ve jeostratejik nüfuz aracı olarak değerlendirmektedir (Thurbon, 2023). Bu yaklaşım, Çin'in enerji bağımsızlığını güçlendirmesine ve aynı zamanda elektrikli araçlar, batarya teknolojileri ve güneş paneli üretimi gibi stratejik sektörlerde küresel liderlik elde etmesine olanak sağlamaktadır. Çin'in karbon emisyonlarının 2024 civarında zirveye ulaşabileceğine yönelik öngörüler de bu stratejik dönüşümün önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (IEA, 2024)

Jeopolitik rekabetin en görünür ve en sert biçimde hissedildiği bölge ise Avrupa'dır. Rusya'nın

Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesi, Avrupa güvenlik mimarisinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında görülmemiş bir kırılmaya yol açmıştır. Savaşın yalnızca askeri değil aynı zamanda ekonomik ve enerji politikaları açısından da küresel sonuçları olmuştur. Avrupa Birliği ülkeleri enerji güvenliği konusunda Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmaya yönelik kapsamlı politikalar geliştirmeye başlamış ve alternatif ticaret ortaklıkları kurma çabalarını hızlandırmıştır (European Commission, 2024). Bu süreçte İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya katılması, Avrupa güvenlik mimarisinde önemli bir paradigma değişimine işaret etmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği'nin Latin Amerika'daki Mercosur ülkeleriyle imzaladığı kapsamlı ticaret anlaşmaları, küresel ticaret ağlarının yeniden şekillenmekte olduğunu göstermektedir.

Küresel sistemde yaşanan bu dönüşüm yalnızca devletler arası güç dengelerini değil aynı zamanda teknolojik ve ekonomik kalkınma modellerini de yeniden tanımlamaktadır. Yapay zeka, dijital para birimleri ve veri ekonomisi gibi teknolojik gelişmeler, gelişmekte olan ülkeler için geleneksel sanayileşme süreçlerini kısmen atlayarak doğrudan dijital ekonomiye entegre olma fırsatı yaratmaktadır (Brynjolfsson & McAfee, 2014). Bununla birlikte teknolojik dönüşümün istihdam piyasalarında yarattığı yapısal değişimler, özellikle genç nüfusu yüksek olan ülkelerde ciddi sosyal riskler de barındırmaktadır. Eğer teknolojik verimlilik artışı yeterli ölçüde istihdam yaratamazsa gelir eşitsizliği ve sosyal dışlanma derinleşebilir (Acemoglu & Restrepo, 2020). Bu nedenle insan sermayesi yatırımları ve eğitim politikaları, dijital dönüşüm sürecinde kritik bir öneme sahiptir.

Sürdürülebilir kalkınma

Dünya Bankası'nın insan sermayesi üzerine yayımladığı kapsamlı raporlar da sürdürülebilir kalkınmanın yalnızca makroekonomik büyüme oranlarıyla ölçülemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. "Building Human Capital Where It Matters: Homes, Schools and Jobs" başlıklı rapor, bireylerin ekonomik potansiyelini belirleyen faktörlerin erken çocukluk beslenmesinden eğitim kalitesine, iş gücü piyasasına erişimden toplumsal cinsiyet eşitliğine kadar geniş bir yelpazeye yayıldığını göstermektedir (World Bank, 2023). Aynı şekilde Dünya Bankası'nın toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesine yönelik raporları, kadınların ekonomik hayata eşit katılımının sürdürülebilir büyüme açısından kritik bir unsur olduğunu vurgulamaktadır.

Bu küresel dönüşüm bağlamında Türkiye'nin makroekonomik ve demografik göstergeleri, ülkenin hem önemli fırsatlara hem de ciddi yapısal kırılmalıklara sahip olduğunu göstermektedir. Dünya Bankası Data360 platformunun 2024 yılı verilerine göre Türkiye yaklaşık 86 milyonluk nüfusuyla Avrupa ve Orta Doğu arasında stratejik bir demografik ve ekonomik merkez konumundadır (World Bank, 2024). Türkiye'nin kişi başına düşen GSYH'si yaklaşık 15.892 ABD dolarına ulaşmış ve ekonomik büyüme oranı %3,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu göstergeler Türkiye'nin üst-orta gelir grubunda yer alan dinamik ekonomiler arasında bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte gelir dağılımındaki eşitsizlik önemli bir yapısal sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye'de Gini katsayısının 44,5 seviyesinde olması, ekonomik büyümenin toplumun tüm kesimlerine eşit biçimde yansımadağını göstermektedir.

Türkiye ekonomisinin karşı karşıya olduğu bir diğer önemli yapısal sorun ise iş gücü piyasasında gözlemlenen toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Kadınların iş gücüne katılım oranının %36 civarında kalması, OECD ortalamalarının oldukça altında bir seviyeye işaret etmektedir (OECD, 2024). Bu durum yalnızca sosyal adalet açısından değil aynı zamanda ekonomik büyüme potansiyeli açısından da önemli bir kayıp anlamına gelmektedir. Uluslararası Para Fonu'nun yaptığı çalışmalar, kadınların iş gücüne katılım oranındaki artışın uzun vadede ekonomik büyümeyi önemli ölçüde hızlandırabileceğini göstermektedir (IMF, 2023).

Türkiye'nin insan sermayesi açısından karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri ise eğitim

sisteminde ortaya çıkan öğrenme yoksulluğudur. Dünya Bankası verilerine göre ilköğretim çağındaki çocukların yaklaşık üçte biri temel okuma becerilerinin altında performans göstermektedir (World Bank, 2024). Bu durum, dijital ekonomi ve yüksek teknoloji sektörlerinde rekabet edebilmek için gerekli olan nitelikli iş gücünün oluşmasını zorlaştırmaktadır. Eğitimde kalite ve fırsat eşitliği alanında gerçekleştirilecek reformlar, Türkiye'nin uzun vadeli kalkınma stratejisinin temel bileşenlerinden biri olarak görülmektedir.

Türkiye'nin sosyoekonomik göstergeleri yalnızca ekonomik ve eğitim politikaları açısından değil aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik açısından da önemli zorluklara işaret etmektedir. Ülkenin yenilenebilir tatlı su kaynaklarının yaklaşık %46'sının kullanılmakta olması, Türkiye'nin ciddi bir su stresi ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir (FAO, 2023). Ayrıca ulaşım ve sanayi sektörlerinden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının artışı, Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadele politikalarını güçlendirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Buna karşın Türkiye'nin dijital altyapı ve telekomünikasyon alanındaki performansı önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır. İnternet kullanım oranının %87 seviyesine ulaşması ve mobil ağ kapsama alanının neredeyse tüm nüfusu kapsaması, dijital ekonominin gelişimi için güçlü bir altyapı oluşturmuştur (ITU, 2024). Ayrıca Türkiye'nin siber güvenlik kapasitesinin Uluslararası Telekomünikasyon Birliği tarafından yapılan değerlendirmelerde yüksek puan alması, ülkenin dijital dönüşüm sürecinde önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Amartya Sen'in klasikleşmiş ifadesiyle kalkınma, yalnızca gelir artışı değil, "insanların gerçek özgürlüklerini genişletme süreci"dir (Sen, Development as Freedom, 1999). Türkiye'nin sahip olduğu yüksek dijital altyapı kapasitesi, genç ve dinamik nüfusu ile Avrupa, Orta Doğu ve Asya arasında konumlanan eşsiz jeostratejik konumu, doğru kurumsal reformlarla birleştiğinde bu dönüşüm için güçlü bir kaldıraç işlevi görebilir. Ancak bu potansiyelin hayata geçirilebilmesi, yalnızca teknik politika araçlarının değil, aynı zamanda uzun vadeli stratejik düşünmenin ve toplumsal sözleşmenin yeniden inşasını gerektirmektedir. Francis Fukuyama'nın da belirttiği üzere güçlü kurumlar ve yüksek sosyal güven düzeyi olmaksızın ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği ciddi biçimde sınırlı kalmaktadır (Fukuyama, Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity, 1995). Bu nedenle Türkiye'nin önündeki temel entelektüel ve politik soru yalnızca "nasıl daha hızlı büyüyeceği" değil, aynı zamanda daha derin bir perspektifle şu şekilde formüle edilmelidir: küresel sistemin giderek keskinleşen güç rekabeti ve teknolojik dönüşüm çağında Türkiye, ekonomik dinamizmini demokratik kurumsallaşma, toplumsal güven ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle nasıl sentezleyerek uzun vadeli bir refah toplumu inşa edebilir? Bu soruya verilecek cevap, Türkiye'nin küresel sistemde ortaya çıkan "kıyamet döngüsü"nü yarattığı kırılganlıklara maruz kalan bir ekonomi mi olacağını, yoksa bu dönüşüm dalgasını stratejik fırsata dönüştüren bir bölgesel güç mü haline geleceğini belirleyecek temel unsur olacaktır.

Kaynakça

Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2020). Robots and Jobs: Evidence from US Labor Markets. *Journal of Political Economy*.

Baldwin, R. (2016). *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization*. Harvard University Press.

Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age*. Norton.

European Commission. (2024). *EU Energy Security and Strategic Autonomy Report*.

FAO. (2023). *Water Stress and Agricultural Sustainability Report*.

Fukuyama, F. (2022). *Liberalism and Its Discontents*. Farrar, Straus and Giroux.

IEA. (2024). *World Energy Investment Report*.

IMF. (2023). *Gender and Economic Growth Policy Paper*.

ITU. (2024). *Global Cybersecurity Index*.

OECD. (2024). *Employment Outlook*.

Prasad, E. (2023). *The Future of Money and Global Financial Governance*.

Rodrik, D. (2011). *The Globalization Paradox*. Oxford University Press.

Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.

Thurbon, E. (2023). *Industrial Policy and Green Transformation in China*.

World Bank. (2023). *Building Human Capital Where It Matters*.

World Bank . (2024). *World Development Indicators & Data360 Turkey Profile*.